

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В.Н. КАРАЗІНА

Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

**КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

**з дисципліни
ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
галузь знань **024 «Сфера обслуговування»**
спеціальність : **242 «Туризм»**
освітня програма «Туризм»
вид дисципліни **обов'язкова**
факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Укладач: к.г.н., доц. Юрченко С.О.

1. Навчальний контент (план лекцій)

Тема 1. Загальні відомості про науку та наукова картина світу (4 год.)

Категорія «наука». Етапи розвитку науки.

Визначення науки в сучасному її вигляді.

Мета, об'єкт, предмет науки.

Функції науки.

Наука як пізнання дійсності.

Наукова школа і її ознаки.

«Витік мізків».

Категорія «світогляд». Типи світогляду.

Складові наукової картини світу: загальнонаукова, природничо-наукова, суспільно-наукова картини світу.

Організація наукової діяльності в Україні.

Тема 2. Наука і технічний прогрес (4 год.)

Поняття «науково-технічний прогрес» (НТП) і

Поняття «науково-технічна революція» (НТР).

Науково-технічний потенціал і його значення для розвитку економіки країни.

Співвідношення понять НТП і НТР.

Етапи розвитку НТР, їх сутність.

Склад і призначення науково-виробничого об'єднання.

Склад і призначення міжгалузевого науково-технічного комплексу.

Склад і призначення міжгалузевого державного об'єднання та інженерного центру.

Критерії проведення грані між НТП і НТР.

Періодизація НТП.

Хвилі НТР.

Зміни у взаємостосунках науки і виробництва.

Тема 3. Класифікація наук (4 год.)

Історія класифікації наук.

Принципи класифікації наук.

Фундаментальні і прикладні науки.

Загальна класифікація сучасних наук.

Групи наук згідно з класифікацією ВАК України.

Тема 4. Інформація та її оцінка (2 год.)

Поняття «інформація» і засоби її передачі. Інформатика і напрями її розвитку. Інформаційна потреба. Кількісна оцінка інформації. Критерій цінності інформації.

Типологія інформації і основні види видань. Інформаційні джерела. Первинна інформація. Вторинна інформація. Види інформації. Схема збору і аналізу наукової інформації.

Пошук інформації. Прямі і непрямі методи вивчення інформаційних потреб. Старіння інформації. Загальнодержавна служба науково-технічної інформації в Україні. Носії інформації. Види пошуку інформації. Довідково-інформаційний фонд. Основний і довідковий фонди.

Алфавітний, систематичний і тематичний каталоги. Види видань: бібліографічний, реферативний, оглядовий. Використовування Інтернету. Буквена і цифрова ідентифікація країн. Інформаційно-пошукова мова. Універсальна десяткова класифікація. Бібліотечно-бібліографічна класифікація.

Тема 5. Наукове дослідження – основна форма наукової роботи (4 год.)

Правила наукового вивчення. Метод Декарта.

Мета наукового дослідження. Об'єкт, предмет наукового дослідження.

Принципи наукового пізнання.

Схема виконання науково-дослідної роботи.

Ознаки класифікації наукових досліджень.

Мета фундаментальних досліджень.

Мета прикладних досліджень.

Науково-технічні розробки. Науково-технічні послуги.

Наукова та інноваційна діяльність в Україні

Тема 7. Рівні методології та методи дослідження (10 год.)

Три рівні в методології наукового пізнання.

Стадії наукового дослідження.

Парадигма – парадокс – нова парадигма.

Методи емпіричного дослідження. Спостереження, види спостережень, Порівняння, правила порівняння. Історичний метод. Вимірювання, об'єкт вимірювання, засіб вимірювання, види вимірювань. Експеримент, види експериментів.

Методи, використовувані як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, ідеалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія, моделювання, види моделей: макетні (натуральні), фізичні, математичні, функціональні. та ін.), системний підхід, теорія систем.

Методи теоретичного дослідження. Два рівня теоретичного пізнання. Аксиоматичний метод. Гіпотетичний метод. Чотири види гіпотез. Метод сходження від абстрактного до конкретного.

Статистична обробка й оцінка даних.

Тема 8. Оформлення наукових робіт (4 год.)

Загальні положення.

Реферування тексту.

Курсова робота.

Бакалаврська робота.

Магістерська робота.

Дисертаційна робота.

Загальні вимоги. Ілюстрації. Таблиці. Формули.

Список літератури. Посилання до джерел.

Додатки.

Апробація наукових результатів. Види апробації. Повідомлення, доповіді, дискусії на семінарах, конференціях, симпозіумах, з'їздах та ін. Публікація наукових результатів у вигляді тез, статей, монографій, письмового рецензування роботи та ін. Автореферат дисертації. Рецензія на книгу, монографію, дисертацію. Доповідь або повідомлення. Науковий звіт.

2. Плани практичних (семінарських) занять, завдання для самостійної роботи

Семінарське зайняття 1. Наука та наукова картина світу (4 год.)

Внесок вчених у розвиток науки:

Фалес,

Демокрит,

Аристотель,

Ібн Сіна,

Ібн Рушд,

Біруні,

Н. Коперник,

Г. Галілей,

Дж. Бруно,

Ф. Бекон.

Сучасні вчені (за вибором студентів)

Наукова картина світу.

Семінарське зайняття 2. Типологія інформації і основні види видань та пошук інформації (2 год.).

Інформаційні джерела. Найбільші бібліотеки світу.

Види інформації. Первинна інформація. Вторинна інформація.

Схема збору і аналізу наукової інформації.

Прямі і непрямі методи вивчення інформаційних потреб.

Носії інформації. Види пошуку інформації.

Довідково-інформаційний фонд. Основний і довідковий фонди. Алфавітний, систематичний і тематичний каталоги.

Види видань: бібліографічний, реферативний, оглядовий. Використовування Інтернету.

Буквена і цифрова ідентифікація країн. Інформаційно-пошукова мова. Універсальна десяткова класифікація. Бібліотечно-бібліографічна класифікація.

Семінарське зайняття 3. Захист рефератів (2 год.)

Практичне заняття 1. Розрахунок індексу Бойса (I):

$$I = \sum_{j=1}^n \left| \frac{R_i}{\sum R_i} - \frac{1}{n} \right| \cdot 100,$$

де R_i – відстань від геометричного центра до будь-якої точки кордону;

n – кількість точок, поставлених на кордоні території.

Для розрахунку індексу Бойса можна використовувати таблицю 1.

Таблиця 1

Розрахунок індексу Бойса

№ точок на межі	Координати точок		R_i	$\frac{R_i}{\sum R_i}$	$\frac{R_i}{\sum R_i} - \frac{1}{n}$
	x	y			
1					
2					
....					
N					
	$\sum x$	$\sum y$	$\sum R_i$		$\sum \left \frac{R_i}{\sum R_i} - \frac{1}{n} \right $

Практичне заняття 2. Розрахунок індексу концентрації (I).

$$I = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |P_i - S_i| \cdot 100\%,$$

де P_i – частка населення i -ої області в загальній кількості населення країни;

S_i – частка площі i -ої області в загальній площі країни.

Він може коливатися від 0 до 100 %: від абсолютно рівномірного до абсолютно нерівномірного розміщення. Цей індекс можна використовувати при характеристиці розподілу об'єктів промисловості, сільського господарства, туризму, готельно-ресторанної справи (замість P_i підставляються відповідні значення).

Індекс Бойса змінюється від 0 до 200. Якщо індекс Бойса наближається до 0, то конфігурація наближається до кола, тобто вона зручна для розвитку внутрішніх транспортно-економічних зв'язків. Якщо індекс Бойса наближається до 200, то конфігурація території витягнута. У результаті транспортно-економічні зв'язки подовжуються, що позначається на підвищенні вартості продукції.

Практичне заняття 3. Розрахунок коефіцієнта кореляції.

Розрахунок коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (r_c) за формулою:

$$r_c = 1 - \frac{6 \sum d^2}{N^3 - N} = 1 - \frac{6 \sum d^2}{N(N^2 - 1)}$$

де d^2 – квадрат різниці рангу;

N – кількість елементів сукупності або «пар» порівнюваних рангів.

Числове значення змінюється в межах від +1 до -1, тобто $-1 \leq r \leq 1$. Якщо зв'язок прямий, то має позитивні значення, якщо зворотний, то має негативні значення. При ослабленні кореляційної залежності абсолютна величина r зменшується; при відсутності залежності $r = 0$ або близькій до неї. Кореляційний зв'язок сильніший, коли ближче r до +1 або -1. Про силу кореляції дає уявлення градація коефіцієнтів кореляції:

$0,7 < |r| < 1$ – кореляція висока;

$0,4 < |r| \leq 0,7$ – кореляція середньої сили;

$0,2 < |r| \leq 0,4$ – кореляція низька;

$|r| \leq 0,2$ – кореляція мізерно мала.

Для розрахунку коефіцієнта кореляції статистичні дані проранжуємо, тобто присвоїмо ранг у порядку зменшення ознаки. Далі необхідно

переглянути всі ранги. Справа в тому, що бувають випадки, коли кілька об'єктів мають один і той же ранг. Наприклад, якісь два регіони ділять друге і третє місця за площею, а три регіони за кількістю внутрішніх туристів займають 4, 5 і 6 місця в ранжированому ряді. Ці випадки відомі під назвою «об'єднаних рангів». У такій ситуації перед розрахунком коефіцієнта кореляції необхідно присвоїти кожному регіону (об'єкту) середнє значення об'єднаних рангів. Так, наприклад, для регіонів значення рангів за площею дорівнюватиме 2,5, а за кількістю внутрішніх туристів – 5. Потім обчислюється коефіцієнт кореляції, використовуючи значення, надані об'єктам, які мали «об'єднані ранги».

Практичне заняття 4. Написання рецензії.

Рецензія повинна включати наступну інформацію:

1. Повна назва статті, посада автора статті, П.І.Б. автора.
2. Короткий опис проблеми, якій присвячена стаття.
3. Актуальність статті, що надається.
4. Найбільш важливі аспекти, розкриті автором в статті.
5. Рекомендацію до публікації.
6. П.І.Б. рецензента, підпис.

Фрази, рекомендовані для написання рецензії на наукову статтю:

- Автор у своїй роботі дає детальний аналіз...
- Автор грамотно аналізує...
- Автор цієї статті акцентує увагу...
- Автор демонструє високий рівень знань в області...
- Автор на конкретних прикладах доводить...
- Автор на основі великого фактичного матеріалу розглядає...
- Автор звертає увагу на те, що...
- Автор справедливо відмічає...
- Автор успішно аргументує свою власну точку зору...
- Автором запропоновані оригінальні ідеї...
- Актуальність справжнього дослідження полягає в...

- В якості основних моментів використовуваної автором методології...
- В статті автор розглядає...
- В статті аналізуються основні підходи...
- В статті виявлені і розкриті основні проблеми...
- Важливим в статті є розгляд...
- Ця стаття демонструє...
- Досить детально автором вивчені (представлені, викладені)....
- Роботу, що рецензується, відрізняють новизна і доказовість ряду ідей.
- В цій науковій статті розкривається ряд цікавих аспектів...
- Стаття виконана на високому науковому рівні, містить ряд виведень, що представляють практичний інтерес.
- Стаття містить певну концепцію...
- Теоретична значущість цієї статті полягає в детальному автором вивченні ... (представлені, викладені, описані)...

3. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Загальні відомості про науку та наукова картина світу Лекційний матеріал доповнити детальним поглибленням щодо сучасних теорій і концепцій наукової картини світу.	4
2	Наука і технічний прогрес Лекційний матеріал доповнити детальним поглибленням щодо інноваційного та технологічного бізнесу. На основі вивчення додаткової літератури привести приклади.	4
3	Класифікація наук Лекційний матеріал доповнити детальним поглибленням щодо сучасних класифікацій наук. Оволодіти вміннями визначити основні класифікації наук. Розглянути особливості визначення УДК.	4
4	Загальні відомості про інформацію та її оцінка. Типологія інформації і основні види видань та пошук інформації Робота з навчальною і довідниковою літературою. Знайомство з системою каталогів у бібліотеці ХНУ.	4
5	Елементи системи знань і наукової діяльності Вивчати та оволодіти вмінням користуватися елементами системи знань і наукової діяльності. Підготовка до диктанту по термінам.	4
6	Рівні методології та методи дослідження Розглянути основні методи, які можна застосовувати в дослідженнях по спеціальності. Підготовка до контрольної роботи.	10

7	Оформлення наукових робіт та правила оформлення наукових робіт Оволодіти умінням оформлення наукових робіт, підготувати реферати, рецензії та відгуки на контрольні роботи за заданою тематикою. Підготувати реферат. Підготувати короткі повідомлення до захисту реферату; тези, доповіді на конференцію (наукову статтю). Оволодіти умінням використовувати правила оформлення наукових робіт (оформлення тексту, оформлення списку літератури, ілюстрацій, таблиць, формул та ін.). Написання відгуку та рецензії на наукову роботу.	12
8	Усього годин	42

Індивідуальні завдання (оформлення наукових робіт)

Індивідуальне навчально-дослідне завдання – реферат з дисципліни «Основи наукових досліджень» присвячене вивченню окремих питань з курсу.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання – реферат з дисципліни «Основи наукових досліджень» присвячене вивченню окремих питань з курсу.

Теми рефератів

1. Наука як форма пізнання світу. Сутність науки.
2. Предмет, завдання і функції науки.
3. Особливості об'єкта, суб'єкта, цілеспрямування засобів і результатів.
4. Методологічна єдність і багатоманітність сучасної науки.
5. Міграція методів, засобів і концептуальних схем з однієї галузі знання в іншу.
6. Методологічне значення діалектики єдності та багатоманітності наук.
7. Етичні норми науки.
8. Цінності науки: універсалізм, спільність володіння, безкорисливість, скептицизм.
9. Структура методології наукового дослідження, її основні різновиди.
10. Обґрунтування проблеми наукового дослідження. Об'єкт і предмет наукового дослідження.
11. Основні форми наукового пізнання (факт, гіпотеза, закон, концепція, теорія).

12. Наукові факти та їх роль у науковому дослідженні.
13. Формування та обґрунтування наукових гіпотез. Види гіпотез.
14. Наукові закони.
15. Поняття наукової теорії, її сутність та структура.
16. Спростування як засіб розвитку наукового пізнання.
17. Сутність та правила аргументації.
18. Класифікаційна проблема в сучасній науці. Принципи класифікацій.
19. Поняття та базові характеристики методів наукових досліджень.
20. Типологія методів наукового пізнання: спеціальні та загальнонаукові.
21. Класифікація та характеристика загальнонаукових методів.
22. Основні групи загальних методів.
23. Емпіричні методи: спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент.
24. Методи, які використовуються як на емпіричному рівні, так і на теоретичному: абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін.
25. Методи теоретичного рівня наукового пізнання: аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, від абстрактного до конкретного.
26. Системний аналіз як загально-науковий метод дослідження.
27. Синергетика як теорія самоорганізації і розвитку окремих цілісних систем. Основні поняття синергетики.
28. Наукове прогнозування як метод дослідження: зміст, основні види та технологія здійснення.
29. Сутність та типологія прогнозів та методів прогнозування.
30. Об'єкт, предмет, функції економічного прогнозування.
31. Етапи і технологія прогнозування.
32. Поняття «наукова інформація» та її функції. Загальні підходи та принципи формування інформаційного забезпечення наукового дослідження. Роль інформації в наукових дослідженнях. Зв'язок дослідницької та інформаційної діяльності.

33. Класифікація наукових досліджень. Літературні джерела, матеріали практики, результати наукових досліджень, нормативні документи.
34. Принципи збирання інформаційного матеріалу: цілеспрямованість, структурованість, вибірковість.
35. Інформаційні ресурси та технології в науковому дослідженні.
36. Математичні методи в науковому дослідженні: види та їх характеристика.
37. Сутність та основні етапи організації наукового дослідження.
38. Наукова проблема, її постановка та формулювання.
39. Конкретизація проблеми дослідження.
40. Наукова проблема і гіпотеза.

4. Завдання семестрових письмових залікових робіт

Питання для заліку

1. Об'єкт, предмет, мета і завдання курсу «Основи наукових досліджень». 2. Визначення категорії «наука».
3. Мета, предмет і функції науки.
4. Взаємовідносини науки і виробництва.
5. Наука як пізнання дійсності і побутове пізнання.
6. Наукові школи, їх ознаки і роль у розвитку науки.
7. Світогляд і його типи.
8. Наукова картина світу.
9. Науково-технічний потенціал і його значення для розвитку економіки країни.
10. Співвідношення понять НТП і НТР.
11. Етапи розвитку НТР, їх сутність.
12. Склад і призначення науково-виробничого об'єднання.
13. Склад і призначення міжгалузевого науково-технічного комплексу.
14. Склад і призначення міжгалузевого державного об'єднання та інженерного центру.

15. Етапи історії розвитку науки.
16. Принципи класифікації наук.
17. Основні види класифікації наук.
18. Фундаментальні і прикладні науки.
19. Інформація та способи її передачі.
20. Інформаційна потреба як центральне поняття інформатики.
21. Оцінка інформації.
22. Основні види інформаційних видань.
23. Методи пошуку інформації.
24. Каталоги – основа інформаційно-пошукового апарату бібліотеки. Методи емпіричного дослідження.
32. Методи, що використовуються на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження.
33. Методи теоретичного дослідження.
34. Загальні положення написання курсових і дипломних робіт.
35. Особливості написання, оформлення та захисту курсової роботи.
36. Особливості написання, оформлення та захисту бакалаврської роботи.
37. Особливості написання, оформлення та захисту магістерської роботи.
38. Особливості написання, оформлення та захисту кандидатської дисертації.
39. Реферування тексту.
40. Реферативний огляд і анотований реферат.
41. Зміст відкликання та рецензії на наукову роботу.
42. Загальні вимоги до оформлення наукових робіт.
43. Оформлення малюнків і таблиць.
44. Оформлення списку літератури і виносок.
45. Основні види апробації наукових робіт.

Рекомендована література

Основна література

1. Бейлін М. Основи наукових досліджень : навч.-метод. посіб. / М. В. Бейлін. – Харків : ХДАФК, 2012. – 184 с.

2. Гальченко, С. І. Основи наукових досліджень : навч.-метод. посіб. / С. І. Гальченко, О. З. Силка, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/483>
3. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: навч. посібник. / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїсєєв – 5-е вид. – К.: Професіонал, 2008. – 240 с.
4. Колесников О. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / О. В. Колесников. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 144 с.
5. Основы научных исследований : учебник / А. Я. Черныш, Е. Г. Анисимов, Н. П. Багмет, И. В. Глазунова, Т. Д. Михайленко. М. : Изд-во Российской таможенной академии, 2011.
6. Пилипчук М. І. Основи наукових досліджень: підручник / М. І. Пилипчук, А. С. Григор'єв, В. В. Шостак – К. : Знання, 2007. – 270 с.
7. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с.
8. Шкляр М. Ф. Основы научных исследований: учебное пособие / Шкляр М. Ф. М. : изд-во Дашков и К, 2012. – 244 с.
9. Юрченко С. А. Основы научных исследований: учебное пособие / С. А. Юрченко – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина. – 2006. – 136 с.
10. Юрченко С.О. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / Юрченко С.О., Юрченко О.Є. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2017. – 204 с.

Допоміжна література

1. Аканов Б. А. Основы научных исследований. – Алма-Ата: Мектеп / Б. А. Аканов, Н. А. Карамзин, 1989. – 133 с.
2. Данченко Т. А. Изучение информационного обеспечения научных исследований. Некоторые вопросы методики // Информационное обеспечение научных исследований. Сб. научных трудов. – Л. : БАН, 1990. – С. 39 – 49.
3. Миронов М. А. Инновации как средство экономического развития и их влияние на формирование структуры мирового хозяйства //

Пространственные структуры мирового хозяйства. – М. : «Пресс-Соло». – 1999. – С. 79 –23.

4. Лудченко А. А. Основы научных исследований : учебное пособие / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак / Под ред. А. А. Лудченко. – К. : О-во «Знання», КОО, 2001. – 114 с.

5. Наринян А. Р. Основы научных исследований: уч. пособие / А. Р. Наринян, В. А. Поздеев – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2002. – 110 с.

6. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РННЦ ДІНІТ, 2000. – 259 с.

7. Шейко В. М. Організація та методика та методика науко-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Сайт держстату України. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційні статистичні щорічники України «Статистичний щорічник України», «Україна в цифрах» та «Статистичний бюллетень».
3. Сайт The world factbook. – URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.